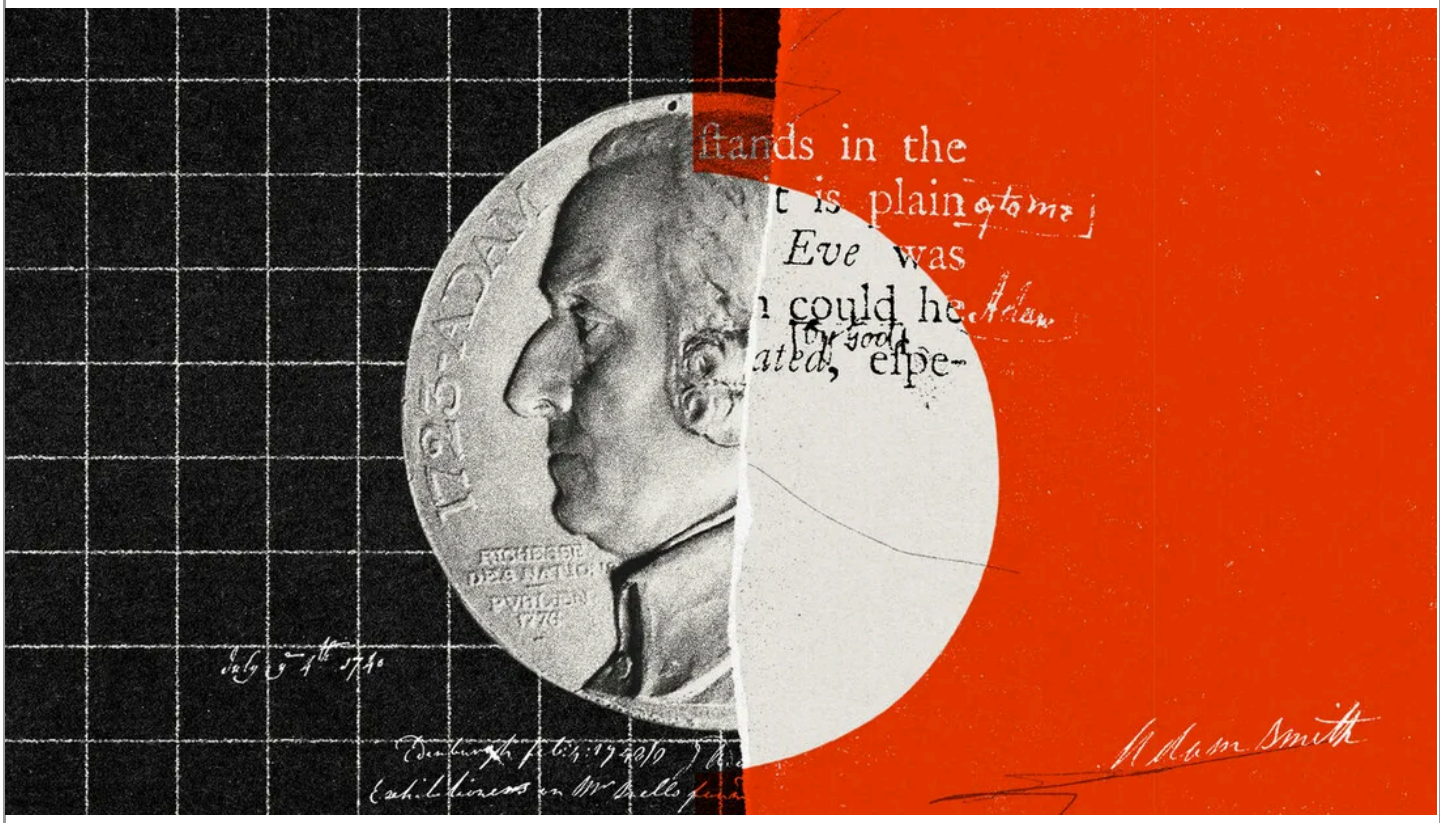
Adam Smith yanlış yorumlanıyor ve etkisi abartılıyor.

Smith ise, 1980'lerde Amerika ve İngiltere'de serbest piyasa ekonomisine geçiş de dahil olmak üzere liberal devrimlere ilham verdi. Arjantin'in özgürlükçü başkanı Javier Milei, Smith'in hayranıdır. Margaret Thatcher'ın da en ünlü kitabının bir kopyasını, yine çok ünlü çantasında taşıdığı söylenir.

2026 yılında, "Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir Araştırma" adlı kitap 250. yılını kutlayacak. İnsanlar yıldönümünden bahsedildiğinde bilgece başlarını sallayacak ve kitabı okuduklarını iddia edecekler. Ancak ünü, içeriğinin çok ötesinde. Kitap, birçok kişinin sandığından daha az gerçekten yeni fikir içeriyor ve modern hayranlarının kabul ettiğinden daha fazla zayıf yönü var.

İskoçya'nın doğu kıyısındaki küçük bir kasaba olan Kirkcaldy, güzel bir yer. Ancak Adam Smith Close adlı küçük bir ara sokak dışında, kasaba büyük ölçüde Adam Smith'in burada yaşadığını unutmuş durumda.

Kirkcaldy'nin Smith hakkında övünmemesi, adamın karakteriyle uyumludur. Smith utangaçtı, ancak arkadaşlarıyla kırmızı şarap içmekten hoşlanırdı. Hiç evlenmedi. Gösterişe pek vakit ayırmazdı; 1746'da Oxford'daki bursunu, eğitimin yetersiz olduğunu düşündüğü için bıraktı. Ayrıca inanılmaz derecede dalgın biriydi. Bir keresinde dalgın bir halde sabahlığıyla şehrin dışına çıktı.

Yine de son derece zekiydi. Otuzlu yaşlarının başlarında Glasgow Üniversitesi'nde ahlak felsefesi profesörüydü. Çok geçmeden bağımsız bir akademisyen olmanın daha büyük bir etki yaratmasına olanak sağlayacağına karar verdi. 1776'da büyük eserinin yayınlanmasının ardından, okuyucu kitlesi daha fazlasını istedi. Ancak Smith, layık bir halef yarattığını asla hissetmedi. 1790'da ölüm döşeğinde, belgelerinin yakılmasını emretti.

Smith hakkındaki yaygın görüş, onun kişisel çıkarı yücelttiği yönündedir. Viktorya dönemi sanat eleştirmeni John Ruskin, onu "yarı İskoç ve yarı zekâlı" olarak nitelendirmiş ve okuyucularına "Tanrı'ndan nefret et, kanunlarını lanetle ve komşunun mallarına göz dik" diye öğüt verdiğini söylemiştir. Günümüzde birçok insan Smith'i, 1987'de gösterime giren "Wall Street" filmindeki "Açgözlülük iyidir" repliğiyle ilişkilendirir. Smith'in en ünlü ikinci sözünü başka nasıl anlayabiliriz ki?

"Akşam yemeğimizi kasabın, bira üreticisinin veya fırıncının iyilikseverliğinden değil, kendi çıkarlarını gözetmelerinden bekleriz."

Birçok kişi ayrıca Smith'in sonuççu temellere dayalı bir özgürlükçü olduğuna inanıyor. Basitleştirmek gerekirse: hükümetler geri çekildiğinde, piyasanın "görünmez eli", insanlar bencilce davransalar bile, sosyal açıdan en uygun sonuca yakın bir şey sunar. Bu, Bay Milei, Ronald Reagan ve Thatcher'ın da benimsediği bir fikirdir. Smith'in en ünlü sözüne göre:

"O yalnızca kendi çıkarını düşünüyor ve bu durumda da, diğer birçok durumda olduğu gibi, görünmez bir el tarafından, niyetinin bir parçası olmayan bir amaca ulaşmaya yönlendiriliyor."

Nobel ödüllü ekonomist Amartya Sen önderliğindeki bir grup akademisyen, insanları Smith'in eserlerini daha yakından okumaya teşvik etti. Bunu yaparsanız, karikatür ortadan kalkar. İlk büyük eseri olan "Ahlaki Duygular Teorisi" (1759), açgözlülüğün iyi

o u u r ne arşı net r a ey e aş ıyor u:

"İnsan ne kadar bencil olursa olsun, doğasında başkalarının iyiliğine ilgi duymasına neden olan bazı ilkeler olduğu açıktır... Her ne kadar bundan zevk almasa da, sadece bunu görmenin verdiği hazdan yararlanır."

Smith bu kitabında insan karar verme modeli olarak "tarafsız gözlemci" kavramını tanıttı. Ona göre insan, kararlarını yalnızca bencil dürtülerle vermez. Bunun yerine başkalarına danışır; bazen aile ve arkadaşlarına, bazen de kendisine. "Tarafsız gözlemci" bir tür iç monologdur, eylemlerimizi yargılayan üçüncü bir taraftır.

Tarafsız gözlemci, "kasap, fırıncı" sözünün gerçek anlamını ortaya koyar. Ticaret, her iki tarafın da teklifini diğer tarafın kabul edebileceği şekilde sunması sayesinde işler: Fırıncı, "Ekmeğimi beğenmez miydiniz?" der; kasap da, "Koyun etimi beğenmez miydiniz?" der. Smith'e göre, istediğinizi elde etmek için karşı taraftaki kişinin ne isteyeceğini hayal etmeniz gerekir. İyi anlaşma yapanlar, "asla kendi ihtiyaçlarımızdan değil, onların avantajlarından bahsederler". Buna karşılık, tamamen bencil iki aktör bir anlaşmaya varmakta zorlanırdı:

"Hiç kimse bir köpeğin başka bir köpekle kemik alışverişini adil ve bilinçli bir şekilde yaptığını görmedi. Hiç kimse bir hayvanın jestleri ve doğal sesleriyle diğerine... Bunu bunun karşılığında vermeye razıyım dediğini görmedi."

Smith hayvanlar konusunda yanılıyordu, ama öte yandan Kirkcaldy'de şempanze yok. Daha da önemlisi, argümanı yaygın anlayışın neredeyse tam tersiydi. Bencillik et, bira ve ekmek pazarlarını yaratmadı. Aksine, bu pazarlar insanları aynı anda hem kendilerini hem de başkalarını düşünmeye teşvik etti. Smith, Montesquieu ve diğerlerinin eserlerinde bulunan çağdaş " *doux commerce" (dolu ticaret)* fikrine değiniyordu . Montesquieu, pazarların insanları medenileştirdiğini ve davranışları yumuşattığını, toplumları barışçıl hale getirdiğini savunuyordu. Kapitalizm altında, insanların artık köpekler gibi kavga etmediği öne sürülüyordu.

"Görünmez el"in yaygın anlayışı ise gerçeğin çok daha uzağındadır. Smith bu ifadeyi, Banquo'yu öldürmeden kısa bir süre önce "kanlı ve görünmez bir el"den bahseden Macbeth'ten ödünç almıştır. Ekonomist, tüm eserlerinde bu ifadeyi sadece üç farklı bağlamda üç kez kullanmıştır ve hiçbir zaman fiyat mekanizmasına atıfta bulunmamıştır. Harvard Üniversitesi'nden Emma Rothschild, "Smith görünmez ele pek değer vermezdi" diye yazıyor.

Ne yazık ki, Smith ve Jones

Aslında, sık sık devletin görünür müdahalesini savundu. Devletin eğitim sağlamasını istedi. Faiz oranlarına yasal sınırlamalar getirilmesini destekledi. Bugün, neredeyse tüm serbest piyasa ekonomistleri, Amerikan limanları arasındaki nakliyatın, yerli olarak inşa edilmiş, sahip olunan ve büyük ölçüde yerli mürettebata sahip gemilerle yapılmasını gerektiren Amerika'nın Jones Yasası'ndan nefret ediyor. Smith ise bunun aksine, benzer bir İngiliz yasası olan Seyir Yasalarını destekledi.

Smith, piyasaların faydalarını kabul etmekle birlikte, maliyetlerini de kabul etti. Ünlü iğne fabrikasını ele alalım. Fabrikadaki iş bölümü, işçilerin tek başlarına çalışsalar üreteceklerinden binlerce daha fazla iğne üretmelerini sağladı. Smith, iş bölümü sanatını mükemmelleştiren ülkelerin zenginleşeceğini savundu. Ancak aynı zamanda, birkaç basit işlemle geçen bir hayatın bir işçiyi "bir insanın olabileceği kadar aptal ve cahil" hale getireceğinden de endişe duyuyordu. Smith, maliyetlerin faydalardan daha ağır bastığını mı düşünüyordu? Emin olmak zor.

"Ulusların Zenginliği" yayımlandığında herkes bunun Çok Önemli Bir Kitap olduğu konusunda hemfikirdi. Ancak bu, Smith'e "ekonominin babası" demek için yeterli mi?

Üç nedenden dolayı bu biraz abartılı olabilir. Smith süslü bir üslupla yazıyordu; garip hatalar yapıyordu; ve kendisine ait olmayan fikirler ona atfediliyor.

Kötü bir yazardı, ciddi hatalar yaptı ve kendisine ait olmayan fikirlerin yazarı olarak gösterildi.

İkinci olarak, Smith bazen ekonomi konusunda yanılıyordu—sadece Seyir Yasaları'na verdiği destekte değil. "Ulusların Zenginliği"nde "emek değer teorisi"ni savundu (bir ürünün fiyatını, o ürünün ne kadar kullanışlı olduğundan ziyade, o ürüne harcanan emek miktarı belirler fikri). Bu teori, ekonomistleri on yıllarca oyaladı ve Marksizmin temelini attı. Marx'ın görüşüne göre, sömürü, işçilerin bir malı üretmek için ne kadar emek harcadıkları ile onu üretmek için aldıkları ücret arasındaki farktan kaynaklanıyordu. Smith olmasaydı, Marx da olmazdı.

Üçüncüsü, Smith, düşündüğünüzden daha az temel ekonomi fikri ortaya koymuştur. Gayri SAFI YURTIÇI HASILA'YI (GSYİH) o icat etmedi (bu unvan muhtemelen 1660'larda William Petty'ye aittir). Serbest ticareti öneren ilk kişi de o değildi. Fransız ekonomist François Quesnay bunu daha önce yapmıştı. Smith ayrıca iş bölümünün faydalarını ilk fark eden kişi de değildi.

Bazıları, "Ulusların Zenginliği"ni devrimci kılanın bireysel fikirler değil, yöntemi olduğunu savunuyor. Sıklıkla en sevdiği kırmızı şarabı örnek olarak kullanan Smith, "ekonomiyi" düzenlilikleri olan bir sistem olarak ele alıyor. "Denge" terimini kullanmamış olsa da, arz ve talebin etkileşimini açıkça anlamıştı. Hükümetler müdahale ettiğinde, süreci bozarlar. Bunların hepsi ilginç; ancak bu fikirler 18. yüzyılın sonlarında Avrupa'da yaygındı.

Son olarak, entelektüel dürüstlüğüne ne demeli? Smith'in zamanında intihal kuralları belirsizdi. İnsanlar genellikle başkalarını dolaylı olarak alıntılıyor veya okuyucunun bir fikrin kimin tarafından ortaya atıldığını zaten bileceğini varsayıyorlardı. Tesadüfen, Smith, fikirlerine karşı son derece kıskançtı ve 1767'de bir başka İskoç filozof olan Adam Ferguson da dahil olmak üzere, fikirlerini çaldığına inandığı rakiplerini eleştirmişti.

Bu durumda, Illinois Üniversitesi, Urbana-Champaign'den Salim Raşid'in nazikçe "kabul edilmemiş alıntılar" olarak adlandırdığı şeyleri "Ulusların Zenginliği"nde içermesi komiktir. Smith, Ferguson'un iş bölümü altında işçinin yabancılaşmasına dair analizinden bahsetmiyor. Ya da iğne fabrikasını düşünün. Smith bunu bizzat gözlemledi mi? Belki de—epey seyahat etti. Yine de, iğnelerin nasıl yapıldığına dair ayrıntılar da dahil olmak üzere, fikri Fransız bir eser olan "Ansiklopedi"den "ödünç aldığına" dair dolaylı kanıtlar var.